

Ivan Đokić*

O kazni zatvora u srpskom krivičnom pravu

Sadržaj

1. Uvodna razmatranja
2. Kazna zatvora u srpskom krivičnom zakonodavstvu
 - 2.1. Propisivanje kazne zatvora – jedna ili više kazni lišenja slobode
 - 2.2. Trajanje kazne zatvora – jedan ili dva opšta maksimuma – kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina
 - 2.3. Doživotni zatvor?
3. Izvršenje kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje – kućni zatvor
 - 3.1. Loša rešenja Novele iz 2009. godine
 - 3.2. Zabrana napuštanja prostorija u kojima osuđeni stanuje
4. Zaključak

1. Uvodna razmatranja

Kazna zatvora čini stub sistema krivičnih sankcija i bez nje se ne bi moglo zamisliti krivično pravo kakvo postoji u svim savremenim državno-pravnim sistemima. Iako su postojali pokušaji da se kazna (pre svega kazna zatvora) zameni merama socijalne zaštite (društvene odbrane), a subjektivno obojena krivica ustupi mesto objektivnoj kategoriji opasnosti učinioca, takva pozitivistička nastojanja, u osnovi kojih je ideja popravljanja učinioca kroz specijalnu prevenciju i njegovu resocijalizaciju, nisu dovela do „jednog prava koje popravlja i štiti, koje bi bilo *bolje* od krivičnog prava, i koje bi bilo i mudrije i ljudskije od krivičnog prava“.¹ Nijedna država nije spremna da se odrekne kazne lišenja slobode i zameni je merama terapijskog, medicinskog i pedagoškog karaktera, jer bi time krivično pravo izgubilo svoju fizionomiju. Osim toga što generalna prevencija u svom negativnom vidu, kao zastrašivanje potencijalnih učinilaca,

* Autor je asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

¹ G. Radbruch, *Filozofija prava*, Beograd 2006, s. 170.

najsnažnije dolazi do izražaja u biću ove kazne, ni primena ostalih kazni ne bi bila efikasna da u njihovoj pozadini ne stoji pretnja zamene kaznom zatvora.²

I pored toga što je bila na liniji humanizacije represivnih mera u borbi protiv kriminala u poređenju sa surovim telesnim kaznama, tipičnim za srednjovekovni period u razvoju krivičnog prava, kaznu zatvora je od samog početka njene šire primene pratila negativna ocena i izrazit kritički pristup. Ako se uzmu u obzir izuzetno loši uslovi u kojima je ranije kazna zatvora primenjivana takva ocena se čini razumljivom.³ Međutim, negativan stav čini se predstavlja konstantu u istoriji primene kazne lišenja slobode, jer mnogi autori i u novijoj nauci govore o „križi zatvora“.⁴ U središtu kritičke misli o prirodi i načinu primene kazne lišenja slobode na samom početku je bio režim kratkotrajnih kazni zatvora. Orijehtacija na tretman i resocijalizaciju, koja je oduševljeno prihvaćena u delu literature i koja je vrhunac doživela u uobličavanju čitavog sistema nepenalnih mera koje bi zamenile kaznu, osnovnu slabost kratkotrajnih kazni zatvora videla je u njihovom nedovoljnom trajanju, što je predstavljalo prepreku da se realizuje zamišljeni program popravljanja učinioca.⁵ Ipak, slabi rezultati na planu specijalne prevencije oživeli su ideju o pravednom kažnjavanju, o kazni koja bi bila srazmerna stepenu krivice i težini dela, u prvi plan istakavši generalnu prevenciju. U tom kontekstu, osporavanje kratkotrajnih kazni zatvora zamenjeno je negativnim stavom prema kazni lišenja slobode u dužem trajanju. Primećeno je da isuviše dugo lišenje slobode po pravilu dovodi do trajnog, nepovratnog propadanja ličnosti.⁶ Odrazi ovog negativnog pogleda prema kazni zatvora prisutni su i danas u stalnim nastojanjima da se kazni lišenja slobode pronađu adekvatne alternative. Moglo bi se reći da osnovna krilatica savremene kaznene politike glasi „što manje kazne zatvora“. Međutim, u pogledu svođenja kazne lišenja slobode na nužni minimum prisutna je izvesna ambivalentnost, jer i pored nastojanja da se ograniči njena primena, kazna lišenja slobode je predviđena kod svih (ili skoro svih) krivičnih dela. Pri tome, u pogledu visine propisane kazne lišenja slobode zakonodavac (i to ne samo naš) daleko je od toga da preti blagim kaznama. Preti se, po pravilu, prekomernom kaznom, odnosno onom za koju se misli da je dovoljno stroga da zastraši (ili odvraći) potencijalne učinioce krivičnih dela.⁷ U pozadini

² Bez kazne zatvora ne bi mogle da postoje ni neke druge krivične sankcije. To se pre svega odnosi na uslovnu osudu, čiju strukturu, pored vremena proveravanja čini utvrđena kazna zatvora, i koja predstavlja realnu pretnju učiniocu da će ta kazna prema njemu biti izrečena i izvršena ukoliko u određenom periodu ponovi kriminalnu aktivnost. Doduše, u nekim zakonodavstvima uslovna osuda nema status zasebne sankcije već samo predstavlja modalitet izricanja kazne zatvora.

³ Slikovito je taj stav, pre više od jednog veka, izražen u sledećim rečima: „Svi naši kazneni zavodi predstavljaju jednu bednu sliku primitivnosti; svi su prepunjeni najraznovrsnijih zločinaca, sve to vrlo rđavo utiče na njihovo zdravlje, a o kakvom popravljanju ne može biti ni reči, već i onaj koji je nepokvaren, živeći u društvu okorelih zločinaca, vraća se kući kao spremljen zločinac“. Ž. Topalović, *Krivično pravo po predavanjima dr. Božidara Markovića. Druga knjiga*, Beograd 1909, s. 576.

⁴ Vid. Đ. Ignjatović /1996/: *Savremeni oblici zamene kazne zatvora*, Pravni život, Beograd 9/1996, s. 413.

⁵ Često istaknut argument da kratke kazne ne traju dovoljno dugo kako bi popravile, a opet traju suviše dugo kako bi kvarile, pojedini, pre svega anglosaksonski autori odbacuju, i ističu da je osnovna odlika ovih kazni upravo i njihova glavna prednost, tj. da kratkotrajne kazne zatvora predstavljaju lekoviti šok (*sharp short shock*). Vid. Ž. Pradel, *Komparativno krivično pravo. Sankcije*, prevod: O. Perić, Beograd 2009, s. 25.

⁶ „Prelomnim se smatraju dvanaest ili petnaest godina neprekidnog boravka u zatvoru, kada se kod zatvorenika pojavljuju stadijumi rezignacije, depresije, ravnodušnosti, znaci neskrivljene histerije ili presenilnosti“. Đ. Đorđević, *Kazna zatvora u Krivičnom zakonu SR Jugoslavije posle njegovih najnovijih izmena*, u: Mesto jugoslovenskog krivičnog prava u savremenom krivičnom pravu, Beograd 2002, s. 88.

⁷ Z. Stojanović, *Strategije ostvarivanja svrhe krivičnog prava*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 3-4/2008, s. 165.

pokušaja da se kazna zatvora ograniči zaista stoji nepomirljiva napetost, jer sve prisutnija tendencija zamene represivne kazne novim, manje strogim instrumentima, nije uticala da se od kazne uopšte odustane. Činjenica je ipak da mnoga zakonodavstva predviđaju nove kazne, odnosno sankcije, kojima se žele izbeći negativni efekti kazne zatvora u situacijama kada se ista svrha može postići i blažom merom. Tako je i srpski Krivični zakonik⁸, koji je stupio na snagu 1. januara 2006. godine sistem kazni obogatio radom u javnom interesu i oduzimanjem vozačke dozvole, a poslednji korak u pravcu proširivanja palete krivičnih sankcija, učinjen je Novelom KZ iz 2009. godine, koja predviđa tzv. „kućni zatvor“. S druge strane, kazna zatvora ostaje jedini adekvatan izraz represije u oblasti teških krivičnih dela.

2. Kazna zatvora u srpskom krivičnom zakonodavstvu

Kazna zatvora je jedina kazna u srpskom krivičnom pravu koja se može izreći samo kao glavna kazna,⁹ što u bitnoj meri određuje njen značaj i mesto u sistemu krivičnih kazni. Centralna pozicija kazne zatvora, osim toga što je reč o najčešće izricanoj kazni u srpskoj sudskoj praksi,¹⁰ vidi se i u tome što ona predstavlja garantiju da će ostale kazne koje predviđa KZ (novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole), a koje mogu biti izrečene i kao glavne i kao sporedne kazne, biti primenjene, jer u suprotnom dolazi do pretvaranja takve neizvršene kazne u tzv. *supletorni zatvor*.¹¹

⁸ Sl. gl. RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr, 107/2005 - ispr, 72/2009, 111/2009 i 121/2012.

⁹ Predviđanjem nove kazne rada u javnom interesu Krivični zakonik je ovoj kazni dao status glavne kazne. Na taj način je ojačan njen položaj u sistemu krivičnih sankcija, ali to nije uticalo na promenu osnovnog razloga za uvođenje ove sankcije, a to je da bude zamena, alternativa kazni lišenja slobode. Z. Stojanović, *Krivično pravo. Opšti deo*, Beograd 2011, s. 268. Ipak, Novelom KZ iz 2009. godine ovo rešenje je promenjeno, tako da sada rad u javnom interesu može biti izrečen i kao sporedna kazna. Čini se da je ova promena kriminalno-politički sporna, jer iako to, polazeći od zakonskih odredaba nije nemoguće, bilo bi besmisleno rad u javnom interesu izreći kao sporednu kaznu uz kaznu zatvora, pošto je njen pravi smisao da do lišenja slobode ne dođe ako se može očekivati da će se ista svrha postići i ovom merom, koja manje pogađa učinioca. Takođe, mogućnost izricanja rada u javnom interesu kao sporedne kazne uz novčanu kaznu ili oduzimanje vozačke dozvole kao glavne kazne, sa aspekta kriminalno-političke prihvatljivosti ne deluje ništa ubedljivije.

¹⁰ U 2011. godini kazna zatvora je izrečena u 26,5% slučajeva, dok novčana kazna beleži značajan pad i njen udeo u ukupnoj strukturi izrečenih krivičnih sankcija u ovoj godini iznosi samo 11,9%. Rad u javnom interesu je izrečen u 357 slučajeva (1,2%), a oduzimanje vozačke dozvole u svega 11 odluka (0,03%). Vid. *Bilten Republičkog zavoda za statistiku-Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji, 2011*, dostupno na: www.stat.gov.rs. Inače, Srbija je zemlja sa izuzetno velikim brojem lica osuđenih na kaznu zatvora. „Ona je u tom pogledu na prvom mestu u poređenju sa drugim zemljama nastalim na teritoriji bivše Jugoslavije, a u odnosu na druge evropske zemlje nalazi se među prvih deset zemalja“. Z. Stojanović (bel. 7), s. 180.

¹¹ KZ predviđa da ako osuđeni ne plati novčanu kaznu u određenom roku dolazi do zamene novčane kazne kaznom zatvora, tako što će sud za svakih započetih hiljadu dinara novčane kazne odrediti jedan dan kazne zatvora. Trajanje supletornog zatvora u ovom slučaju ne može preći šest meseci, a ako je izrečena novčana kazna u iznosu većem od sedamsto hiljada dinara, kazna zatvora ne može biti duža od jedne godine (čl. 51 st. 2). Ipak, i pored toga što KZ, za razliku od našeg ranijeg zakonodavstva ne predviđa prinudnu naplatu neplaćene novčane kazne, do zamene ne dolazi automatski, pošto je ostavljena mogućnost da neplaćena novčana kazna bude zamenjena i radom u javnom interesu (čl. 51 st. 4). Ekvivalent kod zamene neizvršene kazne rada u javnom interesu kaznom zatvora iznosi jedan dan zatvora za svakih započetih osam časova rada u javnom interesu (čl. 52 st. 5), dok u slučaju da učinilac kome je izrečena kazna oduzimanja vozačke dozvole upravlja motornim vozilom za vreme trajanja ove kazne, sud će odrediti jedan mesec zatvora za jednu godinu oduzimanja vozačke dozvole (čl. 53 st. 4).

2.1. Propisivanje kazne zatvora – jedna ili više kazni lišenja slobode

Jedno od pitanja koje se na planu propisivanja kazne zatvora postavlja jeste da li predvideti više vrsta ove kazne ili lišenje slobode jedinstveno regulisati. Pluralizam kazni lišenja slobode odlika je ranijih zakonodavstava, koja su uglavnom polazila od francuskog modela trodeobe krivičnih dela po težini (zločini, prestupi i istupi). Svakoju kategoriji krivičnog dela odgovarala je njoj prilagođena kazna lišenja slobode, s tim što su se razlike odnosile na drugačiji način izdržavanja kazne, koji je u najtežim slučajevima uključivao i prinudni rad.¹² Međutim, i danas postoje zemlje koje poznaju dve ili tri vrste kazne lišenja slobode s obzirom na težinu krivičnog dela. Francuski KZ poznaje robiju od najmanje deset godina, predviđenu za zločine i zatvor za prestupe, koji može trajati najduže deset godina.¹³ Španija ima još kompleksniji sistem: KZ razlikuje lišenje slobode iznad pet godina, koje je „teška kazna“, lišenje slobode od tri meseca do pet godina (kazna „manje teška“) i stalni smeštaj koji može dosegnuti dvanaest dana.¹⁴ Srpski zakonodavac se odlučio za rešenje koje je preovlađujuće u savremenim krivičnopravnim sistemima, a to je ono koje predviđa samo jednu vrstu kazne lišenja slobode – zatvor.¹⁵ Takvo je rešenje postojalo i u prethodnom zakonodavstvu. Unifikacija kazne lišenja slobode u jugoslovenskom krivičnom pravu izvršena je 1977. godine, što je bilo opravdano s obzirom na to da razlike u režimu izvršenja strogog zatvora i zatvora (dve kazne lišenja slobode koje je poznavao KZ iz 1951. godine) praktično nisu postojale.¹⁶

2.2. Trajanje kazne zatvora – jedan ili dva opšta maksimuma – kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina

Srpski Krivični zakonik u čl. 45 st. 1 predviđanjem da *kazna zatvora ne može biti kraća od trideset dana niti duža od dvadeset godina* određuje najmanju i najveću meru kazne zatvora, tj. njeno trajanje. Kaznu zatvora sud odmerava i izriče na pune godine i mesece, a do šest meseci i na pune dane (čl. 45 st. 2). Opšti minimum kazne zatvora je postavljen isto kao i u ranije važećem zakonodavstvu, nakon izmena Krivičnog zakona SR Jugoslavije iz 2001. godine (pre toga opšti minimum je iznosio petnaest dana), dok je opšti maksimum povišen, jer je ranije maksimalno trajanje kazne zatvora iznosilo petnaest godina. Krivični sud po pravilu ne

¹² Vid. N. Mrvić-Petrović, *Kriza zatvora*, Beograd 2007, s. 75. Takav je slučaj bio i u Kneževini (docnije Kraljevini) Srbiji, jer je KZ iz 1860. godine usvojivši podelu krivičnih dela na zločine, prestupe i istupe pravio razliku i u pogledu kazni lišenja slobode koje su bile predviđene za ove kategorije dela. Robija je bila propisana kao teška kazna za zločine, skopčana sa obaveznom prinudnim radom i mogućnošću da je osuđeni izdržava „sa lakim ili teškim okovima“, zatočenje je u slučaju opravdanih olakšavajućih okolnosti moglo da zameni robiju, a ova kazna lišenja slobode je izvršavana bez prinudnog rada, dok je zatvor bio kazna za prestupe i istupe. Osim najvažnije razlike u pogledu režima izdržavanja kazne, drugačije je bilo regulisano i minimalno, odnosno maksimalno trajanje robije i zatočenja s jedne i zatvora s druge strane. Vid. T. Živanović, *Osnovi krivičnog prava. Opšti deo*, Beograd 1922, ss. 320-322; Ž. Topalović (bel. 3), ss. 577-579.

¹³ Ž. Pradel (bel. 5), s. 22.

¹⁴ Ž. Pradel (bel. 5), s. 23.

¹⁵ Moglo bi se tvrditi da mogućnost izdržavanja kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje suštinski menja karakter ove kazne, tako da bi se moglo prihvatiti i mišljenje da srpski KZ predviđa dve različite kazne lišenja slobode, ili čak i tri ako se kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina shvati kao posebna vrsta kazne lišenja slobode, što se u ovom kontekstu ne bi moglo prihvatiti, pošto ovu kaznu u dužem trajanju od opšteg pravila ne razlikuje ništa na planu izvršenja, što bi suštinski promenilo njen karakter. Takođe, posebnim zakonom predviđen je maloletnički zatvor, kao jedina kazna koju sud može izreći starijem maloletniku (vid. čl. 9 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica / Sl. gl. RS, br. 85/2005/), što nije predmet rada.

¹⁶ Vid. F. Bačić, *Krivično pravo. Opći dio*, Zagreb 1986, s. 457.

primenjuje neposredno opšti minimum i opšti maksimum kazne zatvora, već kaznu odmerava u granicama propisane za određeno delo, tj. u okviru posebnog minimuma i posebnog maksimuma. Samo kada zakonodavac kod nekog krivičnog dela ne predvidi najmanju ili najveću meru kazne, opšti minimum ili opšti maksimum se primenjuje neposredno.¹⁷ Inače, kaznu zatvora u trajanju manjem od trideset dana zakonodavac ne može da propiše ni za jedno krivično delo, kao što ni sud ne može izreći kaznu ispod te donje granice, ni primenom pravila za ublažavanje kazne.¹⁸ S druge strane, dvadeset godina je gornja neprekoračiva granica, iznad koje nije moguće ići ni u slučaju odmeravanja kazne za krivična dela učinjena u sticaju, a to nije bilo moguće ni u slučaju pooštavanja kazne kod produženog krivičnog dela, što je bilo rešenje do poslednjih izmena KZ iz decembra 2012. godine od kada u srpskom krivičnom zakonodavstvu ne postoji nijedan osnov za odmeravanje kazne iznad propisanog maksimuma.

Ipak, u odnosu na opšti maksimum odredbom čl. 45 st. 3 predviđena je mogućnost da se *za najteža krivična dela ili najteže oblike teških krivičnih dela propiše i kazna zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina*. Ova kazna zatvora u dužem trajanju od opšteg pravila može biti propisana samo uz kaznu zatvora do dvadeset godina i odmerava se i izriče samo na pune godine. Ona se ne može izreći licu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo dvadeset jednu godinu života. U zakonodavstvima pojedinih zemalja bivše Jugoslavije ova kazna je poznata kao „dugotrajni zatvor“.¹⁹ Prepreku stavu da je reč o izuzetku u odnosu na maksimalno trajanje kazne zatvora u srpskom krivičnom pravu, i da opšti maksimum u stvari iznosi četrdeset godina, treba videti u činjenici da odmeravanje i izricanje kazne u rasponu od dvadeset do trideset godina nije moguće.²⁰ Stoga, kaznu zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina (u ranijem zakonodavstvu ona je bila propisana u fiksnom trajanju od četrdeset godina)²¹ treba posmatrati kao poseban slučaj kazne zatvora koja je uvedena kao zamena za smrtnu kaznu.²² U srpskom krivičnom pravu smrtna kazna je imala dugu istoriju, a zbog podeljene zakonodavne nadležnosti, nije ukinuta u isto vreme na saveznom i na republičkom nivou. Posmatrajući samo moderni period u razvoju krivičnog prava,²³ počev od prvog srpskog Krivičnog zakonika iz 1860. godine svi docniji relevantni izvori u predratnoj i posleratnoj Jugoslaviji predviđali su oduzimanje života učiniocu najtežih krivičnih dela kao kapitalnu sankciju. Tako je u Krivičnom zakonu SFRJ koji je stupio na snagu 1977. godine stajalo da se smrtna kazna može izreći *za najteže slučajeve teških krivičnih dela za koje je zakonom propisana* (čl. 37 st. 2) uz ograničenje da se ne može propisati kao jedina kazna. Opšti maksimum kazne zatvora iznosio je petnaest

¹⁷ Z. Stojanović (bel. 8), ss. 258-259.

¹⁸ Izuzetak postoji samo kod supletornog zatvora, gde ova opšta pravila inače ne važe.

¹⁹ Takav je slučaj u Republici Srpskoj gde dugotrajni zatvor može trajati od dvadeset pet do četrdeset pet godina (čl. 32 KZ), kao i u KZ Federacije Bosne i Hercegovine (od dvadeset do četrdeset pet godina, čl. 43 KZ), i KZ Distrikta Brčko (od dvadeset i jedne godine do četrdeset pet godina, 43b). U Hrvatskoj prema novom Krivičnom zakoniku koji je stupio na snagu početkom ove godine dugotrajni zatvor se može izreći u rasponu od dvadeset jedne godine do četrdeset godina (čl. 46), izuzetno kao najstroža kazna predviđen je zatvor u trajanju od pedeset godina, koji se može izreći za sticaj krivičnih dela pod uslovima predviđenim zakonom (ako su za dela učinjena u sticaju utvrđene kazne dugotrajnog zatvora čiji zbir prelazi pedeset godina, čl. 51 st. 3).

²⁰ Suprotno, da se ipak radi o novom, višem opštem maksimumu, smatra Lazarević, vid. Lj. Lazarević, *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd 2011, s. 232.

²¹ U Crnoj Gori ta je kazna predviđena u fiksnom trajanju od trideset godina (čl. 35 KZ).

²² Z. Stojanović (bel. 8), s. 259.

²³ Smrtna kazna i surove telesne kazne su činile osnovu sistema kazni u srednjovekovnom periodu, dok je lišenje slobode učinioca krivičnog dela uglavnom imalo značaj pritvora, tj. bilo je u funkciji obezbeđenja prisustva učinioca suđenju.

godina, s tim što je čl. 38 st. 2 bilo predviđeno da *sud za krivična dela za koja je propisana smrtna kazna može izreći zatvor u trajanju od dvadeset godina*. Ipak, tek nakon Ustava SRJ iz 1992. godine do ukidanja smrtne kazne je došlo najpre na saveznom nivou, Zakonom o izmenama i dopunama KZ SRJ iz 1993. godine. U republičkim krivičnim zakonima ostala su ranija rešenja, tako da je sud za najteža krivična dela mogao da izrekne zatvor do petnaest godina, zatvor od dvadeset godina ili smrtnu kaznu.²⁴ To stanje je ostalo do izmena KZ SRJ iz 2001. godine kada je smrtna kazna isključena iz sistema kazni koju republike mogu da koriste, pri čemu je uvedena i kazna zatvora u fiksnom trajanju od četrdeset godina. Konačno, u februaru 2002. godine smrtna kazna je ukinuta za dva krivična dela za koja je bila propisana u republičkom zakonodavstvu: teško ubistvo i teške slučajevne razbojništva i razbojničke krađe.

2.3. Doživotni zatvor?

Iako je znatan broj zemalja koje su ukinule smrtnu kaznu adekvatnu zamenu pronašao u zatvoru u doživotnom trajanju,²⁵ to kao što se može videti nije učinjeno u srpskom krivičnom pravu.²⁶ Umesto toga, kao kazna čije je trajanje unapred ograničeno određenim brojem godina i načelno humanija, uvedena je kazna u trajanju od četrdeset godina, da bi usvajanjem Krivičnog zakonika ta kazna u duhu sistema relativno određenih kazni dobila novi raspon, od trideset do četrdeset godina. Vladajuće mišljenje u ranijoj krivičnopravnoj nauci polazilo je od stava da je kazna dugog zatvora, iako skopčana sa nedostacima koje prate svaku dužu izolaciju, ipak prihvatljivija u odnosu na kaznu doživotnog zatvora, za koju se često tvrdi da predstavlja „smrt na rate“. No, ovakav zaključak ima smisla samo na prvi pogled, i to pod uslovom da se kazna doživotnog zatvora oblikuje bez mogućnosti da se osuđeni ponovo nađe u društvu slobodnih građana. Predviđanje doživotnog zatvaranja bez prava na uslovni otpust nesumnjivo bi predstavljalo manje povoljno rešenje od dugotrajnog zatvora, koji osim toga što je unapred određen nosi realnu mogućnost za osuđenog da se u slučaju dobrog vladanja i pozitivne prognoze u pogledu budućeg ponašanja, ponovo nađe na slobodi. Stiče se utisak da je srpski zakonodavac prilikom odlučivanja o ovim mogućnostima pred očima imao upravo ovakav vid izvršenja kazne doživotnog zatvora, tj. koju osuđeni stvarno izdržava „doživotno“. Ipak, propisivanje kazne doživotnog zatvora bez mogućnosti uslovnog otpusta ocenjeno je kao protivno ljudskom dostojanstvu, za koje je Evropski sud za ljudska prava u svojim presudama (V. v. UK, 16/12/1999 i Einhorn v. France, 16/10/2001) utvrdio povredu čl. 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.²⁷ U Nemačkoj je Savezni ustavni sud potvrdio ustavnost kazne doživotnog zatvora ali samo pod uslovom da licima koja su osuđena na ovu kaznu stoji u izgledu načelno ostvariva i pravno uređena mogućnost da se vrate u društvo slobodnih, primenom ustanove uslovnog otpusta.²⁸ Uostalom, i u ranijem jugoslovenskom

²⁴ Đ. Đorđević (bel. 6), s. 91.

²⁵ Primera radi Belgija, Engleska, Francuska, Holandija, Italija, Nemačka, Švajcarska itd. Vid. Ž. Pradel (bel. 5), s. 23.

²⁶ Nacrt Krivičnog zakonika SRJ iz 1998. godine je predviđao doživotni zatvor. Međutim, zbog povlačenja saglasnosti skupštine Crne Gore da se materija krivičnog prava jedinstveno reguliše na nivou čitave države (primenom čl. 79 Ustava SRJ), ovaj Nacrt nije ušao u skupštinsku proceduru, jer nije bio utvrđen ni kao predlog.

²⁷ N. Mrvić-Petrović (bel. 11), s. 115.

²⁸ Više o detaljima konkretnog slučaja i odluci vid. L. Breneselović, *Kazna doživotnog lišenja slobode prema nemačkom Krivičnom zakoniku-Lebenslange Freiheitsstrafe*, u: Uvod u pravo Nemačke, Beograd 2011, ss. 333-348.

krivičnom zakonodavstvu dok je postojala kazna doživotnog lišenja slobode,²⁹ bila je predviđena mogućnost uslovnog otpusta.³⁰ U kontekstu takvog zakonskog rešenja, prednost dugog zatvora u odnosu na doživotno lišenje slobode ne izgleda izvesno. U zemljama koje poznaju ovu kaznu uobičajeno je da se lica koja se nalaze na izdržavanju doživotnog zatvora na slobodi nađu posle dvanaest do četrnaest godina u Engleskoj i Velsu, između petnaest i devetnaest u Nemačkoj, nakon devetnaest godina u Francuskoj itd.³¹ S druge strane, nakon Novele KZ iz 2009. godine koja je pooštrila uslove za puštanje na slobodu lica osuđenih na kaznu zatvora, uslovom izdržane najmanje dve trećine izrečene kazne, lice koje je osuđeno na četrdeset godina zatvora može biti pušteno na slobodu tek nakon dvadeset šest godina i osam meseci.³² U ovom svetlu se postavlja pitanje koja je kazna humanija. Da li doživotna koja postoji u Nemačkoj, Francuskoj i Engleskoj sa mogućim i vrlo verovatnim otpustom posle dvanaest ili devetnaest godina zatvora, ili ona vremenski unapred ograničena u našem pravu, sa mogućim otpustom tek posle više od dvadeset šest godina?³³ Umesto postojeće kazne zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina, u nekoj budućoj reformi krivičnog zakonodavstva moglo bi se razmisliti o uvođenju kazne doživotnog zatvora, s tim što bi to podrazumevalo regulisanje čitavog niza pitanja vezanih za uslovni otpust, najmanje vreme pre čijeg isteka se ne bi mogla razmatrati mogućnost puštanja na slobodu (npr. petnaest godina kao što je u nemačkom, i u ranijem jugoslovenskom pravu), trajanje uslovnog otpusta i sl.³⁴

²⁹ Kazna doživotnog zatvora je ukinuta 1960. godine. Vid. B. Petrić, *Smrtna kazna: da ili ne*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, Novi Sad 10/1999, s. 341.

³⁰ Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. god. predviđao je većitu robiju kao najtežu kaznu lišenja slobode za zločine, usvajajući progresivni sistem njenog izvršenja, tako da je četvrtu fazu izvršenja činio mogući uslovni otpust, s tim što je bilo potrebno da je osuđeni izdržao najmanje petnaest godina (ili osamnaest ako je reč o povratniku). Uslovni otpust je trajao sedam godina (deset ako je većita robija izrečena umesto oproštene smrtne kazne). Vid. M. M. Aćimović, *Krivično pravo*, Subotica 1937, ss. 116-117. Slično i Krivični zakonik FNRJ iz 1951. godine dozvoljavao je uslovni otpust u odnosu na strogi zatvor u doživotnom trajanju, tek nakon izdržanih petnaest godina (trajanje uslovnog otpusta je bilo deset godina). Vid. S. Frank, *Teorija kaznenog prava po Krivičnom zakoniku od godine 1951. Opći dio*, Zagreb 1955, ss. 227-228.

³¹ L. Breneselović, *O nastanku i nedostacima kazne dugog zatvora u našem pravu*, Pravni život, Beograd 3-4/2012, ss. 81-82.

³² Institut uslovnog otpusta je poslednjim izmenama iz decembra 2012. godine drugačije regulisan. Pored dosadašnjeg fakultativnog uslovnog otpusta, koji nije bio često primenjivan, uveden je i obavezni uslovni otpust ako su ispunjeni zakonski uslovi (možda izraz „obavezni“ nije najsrećniji, s obzirom na to da sud ceni ispunjenost određenih uslova i od njegove procene zavisi da li su ti uslovi ispunjeni). Naime, u većini slučajeva sud je dužan da osuđenog na kaznu zatvora pusti na slobodu ako je izdržao dve trećine izrečene kazne i ako se u toku izdržavanja kazne tako popravio da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično delo. Novina se ogleda u tome što će sud odobriti uslovni otpust ako su ispunjeni uslovi koji se tiču izdržanog dela kazne i ponašanja učinioca za vreme izdržavanja kazne i prognoze njegovog budućeg ponašanja. Za razliku od obaveznog, fakultativni uslovni otpust kada sud može (a ne mora) osuđenog uslovno otpustiti ako su ispunjeni navedeni uslovi predviđen je kod određenih krivičnih dela, *osude na kaznu zatvora od trideset do četrdeset godina* i u drugim slučajevima iz čl. 46.

³³ L. Breneselović (bel. 27), s. 343.

³⁴ Doživotni zatvor predviđa KZ Makedonije iz 1996. godine u čl. 35 st. 2, uz mogućnost uslovnog otpusta nakon petnaest godina (čl. 36 st. 4), kao i KZ Slovenije iz 2008. godine u čl. 46 st. 2 uz mogućnost uslovnog otpusta nakon dvadeset pet godina (čl. 88 st. 3). U našoj literaturi kaznu doživotnog zatvora predlagao je Subotić, vid. D. Subotić, *Kazna lišenja slobode sa posebnim osvrtom na ukidanje smrtne kazne*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd 3/1996, ss. 113-121.

3. Izvršenje kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje – kućni zatvor

Važnu novinu u normativnom obličju kazne zatvora u srpskom krivičnom pravu predviđa Novela KZ iz 2009. godine uvođenjem mogućnosti izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje – „kućni zatvor“.³⁵ Međutim, ova specifična sankcija, mada je još uvek nedovoljno razvijena, nije nepoznata u uporednom krivičnom pravu, naročito anglosaksonskom.³⁶ Različiti modaliteti njenog regulisanja se u principu mogu svesti na tri osnovna. Prvi i ujedno najstroži sistem podrazumeva neprekidan boravak osuđenog u svom boravištu.³⁷ Nešto je liberalniji drugi model koji osuđenom, po odobrenju, dozvoljava da napusti mesto stanovanja radi odlaska na posao, nastavu ili medicinski pregled, što je u osnovi rešenje koje prihvata i naš KZ.³⁸ Konačno, najmanje strog sistem je poznat pod nazivom *curfew*, shodno kome je osuđeni dužan da boravi u prostorijama u kojima stanuje samo u vremenu određenom sudskom odlukom.³⁹

Kriminalno-politička opravdanost kućnog zatvaranja je nesporna, s obzirom na činjenicu da u strukturi izrečenih kazni zatvora preovlađuju kratkotrajne kazne zatvora.⁴⁰ S druge strane, povećanje broja osuđenih lica na kazne zatvora u kratkom vremenskom trajanju ima za posledicu preopterećenost kaznenih zavoda (ukupni smeštajni kapacitet svih zatvora u Srbiji iznosi oko sedam hiljada osoba, dok je u njima smešteno više od jedanaest hiljada osuđenih i pritvorenih lica), što dovodi u pitanje njihovo funkcionisanje, kao i ostvarivanje prava lica lišenih slobode.⁴¹ Primenom kazne kućnog zatvora izbegavaju se negativni efekti zavodskog zatvaranja, odvajanja od porodice, prekid školovanja, gubitak posla, smanjuje se uticaj stigmatizacije osuđenog, smanjuju se troškovi i izdvajanja društvene zajednice, kao i broj osuđenih lica u ustanovama za izdržavanje kazne.⁴²

³⁵ Zakonodavac ne koristi ovaj termin, a i u nauci je pojam „kućni zatvor“ sporan („kako kuća (sem u književnim radovima) može biti izjednačena sa penitencijarnom ustanovom?“, Đ. Ignjatović, *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Beograd 2010, s. 87), zbog čega neki autori koriste izraz „kućno zatvaranje“. Više o nastanku kućnog zatvaranja vid. N. Mrvić-Petrović, Đ. Đorđević, *Moć i nemoć kazne*, Beograd 1998, ss. 109-114. U čl. 136 Zakonika o krivičnom postupku (Sl. l. SRJ, br. 70/2001 i 68/2002 i Sl. gl. RS, br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 - dr. zakon, 49/2007, 20/2009 - dr. zakon, 72/2009 i 76/2010) predviđen je tzv. „kućni pritvor“, tj. zabrana okrivljenom da bez odobrenja napusti svoj stan u toku krivičnog postupka, ako postoje okolnosti koje ukazuju da bi okrivljeni mogao pobeći, sakriti se, otići u nepoznato mesto ili u inostranstvo.

³⁶ Đ. Đorđević, *Kućno zatvaranje – nov modalitet izvršenja kazne zatvora*, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*. 2 deo, Beograd 2012, s. 120.

³⁷ Varijanta ovog modela postoji u KZ Španije (čl. 37). Ž. Pradel (bel. 5), s. 36.

³⁸ Slično rešenje postoji i u slovenačkom krivičnom pravu. KZ u čl. 86 st. 3 predviđa da se kazna zatvora do devet meseci može zameniti kućnim zatvorom. O zameni kućnim zatvorom odlučuje sud rešenjem, kojim određuje da se osuđeni ne sme udaljiti iz zgrade u kojoj stalno ili privremeno boravi, osim kada je to neophodno za obezbeđenje osnovnih proizvoda za život, zdravstvenu pomoć ili obavljanje nekog posla. Vid. V. Jakulin, D. Korošec, *Alternativne krivične sankcije i pojednostavljene forme postupanja u krivičnom zakonodavstvu Slovenije*, u: *Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije*, Zlatibor 2009, s. 350.

³⁹ Ovakvo rešenje postoji u Engleskoj i uvedeno je *Criminal Justice Act*-om iz 1991. godine koji je predvideo *curfew orders*. Ž. Pradel (bel. 5), s. 36.

⁴⁰ U 2011. godini kazne zatvora u trajanju do jedne godine činile su 64,5% u odnosu na ukupan broj izrečenih kazni zatvora. Taj je procenat u prethodnim godinama i veći; u 2006. godini on je iznosio ogromnih 85%. Vid. *Bilten Republičkog zavoda za statistiku-Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2011*, dostupno na: www.stat.gov.rs.

⁴¹ V. Petrović, *Izvršenje kazne zatvora bez napuštanja prostorija u kojima osuđeni stanuje („kućni zatvor“)*, Bilten Vrhovnog kasacionog suda, Beograd 2/2011, s. 115.

⁴² V. Petrović (bel. 40), s. 117.

3.1. Loša rešenja Novele KZ iz 2009. godine

Ipak, način na koji je prvobitno bio uređen ovaj način izvršenja kazne zatvora obilovao je brojnim nedostacima, što je predstavljalo samo mali isečak u celini legislativno-tehničkih, ali i suštinskih propusta i loših rešenja Novele KZ iz 2009. godine. Ti su nedostaci otklonjeni najnovijim izmenama KZ iz decembra 2012. godine tako da je sada u čl. 45 st. 5 predviđeno da *ako učiniocu krivičnog dela izrekne kaznu zatvora do jedne godine, sud može istovremeno odrediti da će se ona izvršiti tako što će je osuđeni izdržavati u prostorijama u kojima stanuje ukoliko se s obzirom na ličnost učinioca, njegov raniji život, njegovo držanje posle učinjenog dela, stepen krivice i druge okolnosti pod kojima je delo učinio može očekivati da će se i na taj način ostvariti svrha kažnjavanja*. Iz načina na koji je stilizovana zakonska odredba jasno je da o tome na koji će način učinilac izdržavati kaznu zatvora (u ustanovi za izdržavanje kazne zatvora ili u prostorijama u kojima stanuje) odlučuje sud koji je i izrekao kaznu. U tom smislu, ranije rešenje koje je praksi stvaralo ozbiljne probleme je bitno precizirano i nesumnjivo suštinski bolje formulisano. Naime, prema rešenju iz 2009. godine odredba čl. 45 st. 5 je govorila o tome da sud može „osuđenom“ odrediti da kaznu zatvora izdržava u prostorijama u kojima stanuje, pa nije bilo jasno ko donosi odluku i kada odlučuje o načinu izvršenja takve kazne zatvora. To se pokušalo rešiti izmenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, ali na neprihvatljiv način i u suprotnosti sa odredbama Krivičnog zakonika tako što je bilo predviđeno da o tome odlučuje predsednik suda, a ne sud.⁴³ Iako je na taj način otklonjena mogućnost nejednakog postupanja prakse, usvojeno rešenje je s pravom oštro kritikovano s obzirom na to da predsednik suda ne vrši funkciju suđenja, već obavlja određene poslove iz oblasti sudske uprave i nije opravdano dati mu tako značajna ovlašćenja, koja zadiru u prirodu i suštinu krivične sankcije.⁴⁴

No, još je veća slabost ranijeg rešenja bila predviđena čl. 45 st. 7 da će prilikom određivanja izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje *sud voditi računa o tehničkim mogućnostima izvršenja, kao i o drugim okolnostima od značaja za odmeravanje kazne*. Umesto jasnog ukazivanja na materijalne kriterijume prilikom odlučivanja, zakonodavac je na prvo mesto stavio tehničke mogućnosti izvršenja, što je u literaturi krajnje negativno ocenjeno,⁴⁵ i označeno kao narušavanje principa pravne jednakosti građana.⁴⁶ Sada je to pitanje u bitnoj meri

⁴³ Z. Stojanović, *Krivični zakonik. Predgovor*, Beograd 2013, s. 11. Ovo rešenje koje je usvojeno izmenama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (Sl. gl. RS, br. 31/2011) potvrđeno je Zaključkom o izmeni odluke o načinu izvršenja pravnosnažno izrečene kazne zatvora do godinu dana, usvojenom na sednici Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda od 28.11.2011. godine.

⁴⁴ Z. Stojanović (bel. 42), s. 11.

⁴⁵ Ristivojević, čini se, ovaj uslov isključivo shvata kao tehničku opremljenost državnih organa, smatrajući „da je opredeljujući kriterijum suda postojanje opreme za elektronski nadzor. Zaključak je sledeći: ukoliko neki državni organ koji treba da sprovodi nadzor ima tehničke mogućnosti za isti sud će izreći ovu kaznu, a ako je nema neće?! Ovo rešenje svakako zadire u načelo zakonitosti, barem u onaj njegov deo koji garantuje učiniocima krivičnih dela pravo na već propisanu kaznu. Kako bilo koji učinilac krivičnog dela može unapred da zna da li postoje tehničke mogućnosti za nadzor ili ne?“ B. Ristivojević, *Negativna kriminalno-politička kretanja u materijalnom krivičnom zakonodavstvu Srbije od donošenja KZ: Temeljno opredeljenje zakonodavca ili incident*, Crimen, Beograd 2/2012, s. 174. Međutim, kako je potrebno da u slučaju primene elektronskog nadzora učinilac ima stalno mesto prebivališta, odnosno boravišta, fiksni telefon koji nije „dvojnič“, u slučaju da učinilac nije vlasnik stana neophodna je i pismena saglasnost vlasnika stana, jasno je da i osuđeni mora ispuniti određene „tehničke“ uslove. S druge strane, izvršenje ove kazne je moguće i bez primene mera elektronskog nadzora, tako da je očigledna pogrešna opredeljenost zakonodavca da tehničke mogućnosti izvršenja predstavljaju relevantan kriterijum.

⁴⁶ Đorđević ističe da je na taj način na mala vrata uvedena krivična sankcija za „elitu“. Vid. Đ. Đorđević (bel. 35), s. 127.

promenjeno, pošto je sud u obavezi da ceni sve relevantne subjektivne i objektivne okolnosti koje se odnose na učinioca tj. delo, u prognozi da će se ciljevi specijalne i generalne prevencije ostvariti i bez upućivanja osuđenog u zavod za izvršenje kazne zatvora.

3.2. Zabrana napuštanja prostorija u kojima osuđeni stanuje

Učinilac kome je određeno izvršenje kazne zatvora u prostorijama u kojima stanuje ne sme napuštati te prostorije, osim u slučajevima propisanim zakonom koji uređuje izvršenje krivičnih sankcija (čl. 45 st. 6).⁴⁷ Izmenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija iz 2011. godine predviđeno je da praćenje programa izvršenja kazne kućnog zatvora sprovodi organizaciona jedinica nadležna za tretman i alternativne sankcije u sastavu Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, preko poverenika kojeg određuje direktor Uprave. U čl. 174b određeni su slučajevi u kojima osuđeni odlukom direktora Uprave može napustiti prostorije u kojima stanuje. To su sledeći slučajevi: 1) zbog pružanja nužne medicinske pomoći osuđenom ili članu njegovog porodičnog domaćinstva, ako je za pružanje pomoći neophodno napuštanje prostorija; 2) radi redovnog odlaska na posao, ukoliko krivično delo za koje je osuđen nije u vezi sa radom; 3) radi pohađanja nastave tokom redovnog školovanja; 4) zbog odlaska na polaganje ispita; 5) zbog teške, akutne ili hronične bolesti, radi odlaska na redovne zdravstvene preglede; 6) zbog svog venčanja ili smrti bliskog lica; 7) zbog obaveze staranja prema članovima uže porodice predviđene zakonom, u slučaju da tu obavezu ne može da obavlja drugo lice; 8) zbog sezonskih poljoprivrednih radova, ukoliko se osuđeni bavi poljoprivredom kao stalnom delatnošću; 9) zbog boravka van prostorija u kojima stanuje u trajanju do četiri sata dnevno, u skladu sa programom izvršenja kazne. Ako se pogledaju situacije koje predstavljaju izuzetak od pravila da osuđeni se sme napuštati prostorije u kojima stanuje vidi se da ionako povoljniji režim izdržavanja kazne zatvora još više gubi na represivnosti, pa se opravdano postavlja pitanje „u čemu se kazna zapravo sastoji“.⁴⁸ Zabrana se, dakle, odnosi na nemogućnost odlazaka u šetnju, kod prijatelja, u kafanu, u bioskop ili slično, putovanja, godišnje odmora i dr. Za zaposlenog čoveka (kome je dozvoljeno da odlazi na posao) ili za učenika ili studenta (kome je dozvoljeno da pohađa nastavu i polaže ispite) zabrana se praktično svodi na zabranu večernjih izlazaka i aktivnosti preko vikenda.⁴⁹ U tom smislu, ograničenja koja ovakav način izvršenja kazne zatvora nameće postaju sasvim minimalna. Drugo je pitanje u kojoj se meri efikasno može kontrolisati učiniočevo ponašanje ako mu je dozvoljeno napuštanje stana u kome izdržava kaznu. Zbog svega toga, kućni zatvor treba smatrati ne modalitetom izvršenja kazne zatvora, već suštinski zasebnom vrstom kazne. Iako formalno predviđen samo kao povoljniji način izvršenja kazne zatvora, pošto ga zakonodavac ne reguliše posebnim članom KZ već u okviru odredbe o kazni zatvora, suštinski drugačiji režim pretvara izvršenje kazne u prostorijama u kojima osuđeni stanuje u samostalnu sankciju.⁵⁰

⁴⁷ Način izvršenja kazne kućnog zatvora bliže je određen Pravilnikom o načinu izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (Sl. gl. RS, br. 64/2010).

⁴⁸ Đ. Đorđević (bel. 35), s. 124.

⁴⁹ Đ. Đorđević (bel. 35), s. 124.

⁵⁰ U tom smislu i Z. Stojanović, *Kaznena politika u Srbiji: sukob zakonodavca i sudske prakse*, u: *Kaznena reakcija u Srbiji*. 2. deo, Beograd 2012, s. 13; B. Ristivojević (bel. 44), s. 179; Đ. Đorđević (bel. 35), s. 125. Suprotno, da se radi samo o drugačijem modalitetu izvršenja smatra V. Petrović (bel. 40), s. 117.

Ukoliko osuđeni jednom u trajanju preko šest časova ili dva puta u trajanju do šest časova samovoljno napusti prostorije u kojima stanuje, sud će odrediti da ostatak kazne zatvora izdrži u zavodu za izvršenje kazne zatvora (čl. 45 st. 6). Ranija odredba koja je predviđala rešenje u slučaju da osuđeni ne poštuje zabranu napuštanja mesta stanovanja bila je primer loše zakonodavne tehnike. Nije jasno zašto je bilo propisano da će sud odrediti da osuđeni *ostatak kazne zatvora izdržava u zatvoru ako jednom u trajanju do dvanaest časova ili dva puta u trajanju do šest časova samovoljno napusti prostorije u kojima stanuje*. Jezičkim tumačenjem bi se lako došlo do zaključka da sud ne mora da odluči na navedeni način ako je osuđeni proveo više od dvanaest časova van svog stana, što bi bilo sasvim neprihvatljivo, pa se moralo pribegavati logičkom tumačenju. Osim toga, neodrživa je bila i formulacija da će osuđeni ostatak kazne zatvora izdržavati u zatvoru.⁵¹

KZ predviđa i jedno ograničenje, tj. isključuje mogućnost određivanja izvršenja kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje ako je reč o osuđenom za krivično delo protiv braka i porodice koji živi sa oštećenim u istom porodičnom domaćinstvu (čl. 45 st.7). Ova odredba je na neki način suvišna, jer kod većine krivičnih dela iz te glave to ne samo da se podrazumeva (npr. kod krivičnog dela nasilja u porodici), nego bi bili ostvareni uslovi i za izricanje mere bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim (član 89a).⁵²

Uslov u pogledu visine izrečene kazne načelno ne isključuje odlučivanje za kućno zatvaranje i kod relativno težih krivičnih dela, jer se do kazne zatvora u trajanju do jedne godine⁵³ može doći i primenom pravila za ublažavanje kazne. Iako će se najčešće raditi o delima iz oblasti lakog i srednjeg kriminaliteta, nije isključeno da i apstraktno posmatrano teže delo, u konkretnom ostvarenju dobije naročito lak vid, kao i da se radi o učiniocu koji zbog svojih ličnih svojstava zaslužuje ovakvu privilegiju (lice koje nije ranije osuđivano, bolesno, staro lice i sl).⁵⁴

Čini se da kućno zatvaranje, kao sankcija koja je iz više razloga opravdana, polako i sve više ulazi u primenu, što bi trebalo da predstavlja temeljno opredeljenje prakse u slučajevima najblažih ostvarenja lakših krivičnih dela, dok bi oštrinu kazne zatvora trebalo čuvati za kategoriju težih krivičnih dela. Prema podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji je u 2011. god. je 88 osuđenih izdržavalo kaznu zatvora u prostorijama stanovanja, 2012. god. čak 610 osuđenih, a do kraja marta ove godine u kućnom zatvoru je bio 91 osuđeni.⁵⁵

4. Zaključak

Nastojanja savremene kriminalne politike da se kazni zatvora, koja kao najstroži izraz državne represije po definiciji predstavlja nužno zlo, nađu adekvatne alternative došla su do izražaja i u novom srpskom Krivičnom zakoniku, koji je predviđanjem dve nove kazne (rad u javnom

⁵¹ Đ. Ignjatović (bel. 34), s. 87.

⁵² Z. Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd 2012, s. 216.

⁵³ Hrvatski KZ u čl. 44 st. 4 predviđa da se kazna do jedne godine (pri tome nije jasno da li se radi o izrečenoj ili propisanoj kazni) može izvršavati u domu u skladu sa posebnim zakonom.

⁵⁴ KZ Makedonije privilegiju izdržavanja kazne lišenja slobode u prostorijama u kojima osuđeni stanuje vezuje upravo za određenu kategoriju učinilaca. „Ako je izvršilac krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, star i nemoćan, teško bolestan ili ukoliko se radi o trudnoj ženi, sud može da izrekne kaznu zatvora i istovremeno odluči, uz saglasnost izvršioca da kaznu izdržava u kućnom zatvoru“. N. Mrvić-Petrović (bel. 11), s. 344.

⁵⁵ www.paragraf.rs/dnevne-vesti/150413/150413-stampa6.html.

interesu i oduzimanje vozačke dozvole) obogatio sistem krivičnih sankcija. Ipak, kazna lišenja slobode i dalje čuva poziciju najvažnije sankcije. Osim što određuje opšti minimum i maksimum kazne zatvora, srpski zakonodavac je za najteža krivična dela i najteže oblike teških krivičnih dela napravio izuzetak, tj. predvideo je kao mogućnost kaznu lišenja slobode u trajanju dužem od opšteg pravila (od trideset do četrdeset godina). O kazni doživotnog zatvora koja postoji u mnogim zemljama, a koja je u našoj literaturi ocenjena kao nehumana, nije se ozbiljnije razmišljalo, iako bi predviđanje lišenja slobode u doživotnom trajanju na način koji postoji u pojedinim zemljama (npr. Nemačka) otklonilo nedostatke postojećeg rešenja kazne zatvora u trajanju od trideset do četrdeset godina (koje bez obzira na uspeh u popravljanju učinioa i njegovo vladanje za vreme izdržavanja kazne dozvoljava samo mogućnost puštanja na slobodu tek posle najmanje dvadeset ili skoro dvadeset sedam godina). Novelom Krivičnog zakonika iz septembra 2009. godine predviđen je novi modalitet izvršenja kazne zatvora, koji zbog suštinski izmenjenog režima primene, predstavlja novi vid kazne lišenja slobode (kućni zatvor). Ovakav normativni korak na koji se zakonodavac odlučio je u uslovima prenaseljenosti kaznenih ustanova u Srbiji (iako načelno smeštajni kapaciteti ne bi trebalo da utiču na politiku sankcionisanja) i izuzetno često izricanih kratkotrajnih kazni lišenja slobode, koje ne postižu očekivane rezultate, sasvim opravdan, jer otklanja negativne efekte koje klasično zatvaranje sa sobom nosi. Na taj način se ostvaruje i pravilo da kazni zatvora ima mesta jedino ako se drugim, blažim sankcijama ne može postići ista svrha.

Na kraju, važno je istaći da Srbija, s obzirom na visinu propisanih kaznenih raspona u posebnom delu, spada, uz npr. Nemačku, među najstroža zakonodavstva u Evropi.⁵⁶ Sudska praksa je ipak daleko blaža od zakonodavca. Slabija vezanost suda pravom u oblasti odmeravanja kazne dovela je, kroz naročito često ublažavanje kazne, davanje preteranog značaja određenim olakšavajućim okolnostima, odlučivanje za blažu kvalifikaciju dela i sl, do velikog nesklada između propisanih i izrečenih kazni.⁵⁷ Razlog tome se bar delom nalazi i u sve češćim izmenama krivičnog zakonodavstva u materiji posebnog dela, iako je krivično pravo dugo važno za stabilnu granu prava koju nisu pratile brojne reforme postojećih zakona. U poslednje vreme oblast pojedinih krivičnih dela doživljava neprestanu promenu granica, s tim što je dekriminalizacija daleko iza procesa kriminalizacije. Naročit problem predstavlja veliki broj inkriminacija koje ne povlače odgovarajuću moralnu osudu, i koje se ponekad i kriminalno-politički teško mogu opravdati, zbog čega dolazi i do razlika u shvatanju stepena društvene opasnosti takvog ponašanja između zakonodavca i sudske prakse, koja blažom politikom kažnjavanja želi da ispravi preteranu strogost iz okvira zakona. U slučaju proširivanja granica kriminalne zone, kojima zakonodavac neretko izlazi u susret izrazito represivnim nastojanjima javnosti, dovodi se u pitanje i efikasnost krivičnopravne zaštite, pa i u području gde je ona najpotrebnija. Hipertrofijom inkriminacija moderno krivično pravo se udaljilo od principa supsidijarnosti krivičnopravne zaštite. Legitimisanje krivičnopravne intervencije zasniva se i na uslovu njene neophodnosti, tj. opravdana je samo kao krajnje sredstvo (*ultima ratio*). Sve više, barem na normativnom planu, izgleda da je krivičnopravna represija prvo sredstvo (*prima ratio*). U uslovima neprimene ili selektivne primene krivičnog prava, prisutno zaoštavanje kažnjivosti od strane zakonodavca, slabi generalnu prevenciju i neretko predstavlja način da se takva orijentacija koristi u dnevno-

⁵⁶ Vid. Z. Stojanović (bel. 49), s. 5.

⁵⁷ Vid. Z. Stojanović (bel. 49), ss. 10-11.

političke svrhe, kako bi nosioci vlasti, predviđanjem novih krivičnih dela, predstavili građanima svoju rešenost u borbi protiv kriminaliteta.⁵⁸

Summary

The efforts of contemporary crime policy to find adequate alternatives for imprisonment were also expressed in the new Serbian Criminal Code, by stipulating two new sanctions (community service and license suspension) which has enriched the system of criminal sanctions. However, the sanction of deprivation of liberty is still the most important criminal sanction. Criminal Code stipulates that an imprisonment sanction cannot be shorter than thirty days nor longer than twenty years, but the most serious crimes can be sanctioned by imprisonment of thirty to forty years. A sanction of life imprisonment, which exists in many countries, which is in Serbian literature judged as inhuman, is not seriously contemplated. The amendments to the Criminal Code in 2009. provide the new modality of imprisonment, house arrest.

⁵⁸ Uostalom, u nauci krivičnog prava odavno je poznato da snažniji generalno preventivni potencijal ima izvesnost primene krivičnopravne norme od pitanja težine propisane sankcije. Ne samo što gube svaku legitimnost, već su lišene i bilo kakvog odvratajućeg efekta norme koje se ne primenjuju, koje predstavljaju samo mrtvo slovo na parčetu hartije.